

ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

DEFENSE CAPACITY OF UKRAINE AS AN OBJECT OF CRIMINAL-LEGAL PROTECTION

Демидова Л.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню обороноздатності України як об'єкта кримінально-правової охорони. Відзначається міждисциплінарне використання поняття «обороноздатність України» і відсутність однозначного розуміння його змісту. Для дослідження обрано онтологічний, гносеологічний і аксіологічний основні підходи, що дозволило виділити ключові складові досліджуваного поняття. Ними визнані: 1) ціннісне наповнення призначення обороноздатності держави, що полягає в захисті тих цінностей (прав, свобод людини та інтересів суспільства і держави), що визнані важливими на державному (суспільному) рівні; 2) спроможність держави до захисту як від воєнних, так і інших суттєвих шкідливих небезпек, наприклад, збройних конфліктів; 3) обороноздатність держави виходить за межі спроможності до захисту-відсічі від збройної агресії і ще стосується захисту шляхом стримування таких шкідливих небезпек, а також охоплює іншу превентивну (попереджальну) спроможність (зокрема, культурного, виховального, політичного, правового, навчального, мобілізаційного характеру).

Сформульована дефініція обороноздатності України як об'єкта кримінально-правової охорони. Таким об'єктом визнана спроможність держави до захисту шляхом стримування і/або відсічі збройної агресії, а також присічення інших суттєво шкідливих небезпек, зокрема збройних конфліктів.

Зазначено, що обороноздатність України – це спроможність держави виконувати її охоронну функцію як сукупності функцій захисної, зокрема стримуючої, освітньої, наукової, мобілізаційної, політичної, економічної тощо.

Звернута увага на доцільність посилення охорони обороноздатності держави засобами кримінального права в частині стримування воєнних загроз з введенням кримінальної відповідальності за зниження рівня обороноздатності України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, безпека держави, воєнні загрози.

The article is devoted to the study of Ukraine's defense capability as an object of criminal law protection. The interdisciplinary use of the term "defense capability of Ukraine" and the lack of a clear understanding of its meaning are noted. Ontological, epistemological, and axiological main approaches were chosen for the research, which made it possible to highlight the key components of the studied concept. They recognized: 1) the value content of the purpose of the defense capability of the state, which consists in the protection of those values (human rights, freedoms and interests of society and the state), which are recognized as important at the state (societal) level; 2) the state's ability to protect against both military and other significant harmful dangers, for example, armed conflicts; 3) the defense capacity of the state goes beyond the capacity to protect and repel armed aggression and also refers to protection by deterring such harmful dangers, as well as covers other preventive (preventive) capacity (in particular, cultural, educational, political, legal, educational, mobilization).

The definition of the defense capability of Ukraine as an object of criminal law protection is formulated. Such an object is recognized as the state's ability to protect itself by deterring and/or repelling armed aggression, as well as cutting off other significantly harmful dangers, including armed conflicts.

It is noted that the defense capability of Ukraine is the ability of the state to perform its protective function as a set of protective functions, in particular deterrent, educational, scientific, mobilization, political, economic, etc.

Attention is drawn to the expediency of strengthening the protection of the state's defense capability by means of criminal law in terms of deterring military threats with the introduction of criminal liability for reducing the level of Ukraine's defense capability.

Key words: criminal liability, criminal offense, object of criminal offense, state security, military threats.

У сучасних умовах воєнного стану, оголошеного в Україні з 24 лютого 2024 року, важливим науковим завданням є проведення досліджень щодо обороноздатності країни та ефективності охорони такого об'єкта кримінальних правопорушень засобами кримінального права. Предметом дискусії залишаються проблеми визначення поняття «обороноздатність України», а також відповідність криміналізованих посягань на такий об'єкт кримінально-правової охорони сучасним воєнним та іншим загрозам.

Обороноздатність України є міждисциплінарним поняттям і досліджувалось багатьма науковцями. При цьому в науці кримінального права дослідники обирали предметом наукового пошуку або більш широку проблематику (приміром національну безпеку України, основи національної безпеки України, державні злочини, воєнні злочини, військові злочини), або менший за змістом предмет пізнавального процесу – конкретні різновиди кримінальних правопорушень. І досі бракує наукових праць про обороноздатність України як складової загального об'єкта кримінально-правової охорони з урахуванням сучасних викликів воєнного характеру.

Метою цієї статті є дослідження зазначеної проблематики з формулюванням авторської позиції щодо її вирішення зі застосуванням насамперед онтологічного,

гносеологічного і аксіологічного методів наукового дослідження.

Поняття «об'єкт кримінально-правової охорони», що використовується у назві статті, за змістом є узагальненим, яке: а) віддзеркалює позицію авторки статті стосовно підтримки класифікації «за вертикаллю» об'єктів кримінальних правопорушень на загальний, родовий, безпосередній [1, с. 133] і б) охоплює об'єкт(-и) певних кримінальних правопорушень, що посягають на обороноздатність України як складову загального і певних родових об'єктів, а також безпосередній (основний або додатковий безпосередній) об'єкти з такою складовою.

За твердженням В. Я. Тація, об'єкт, виступаючи системоутворюючим елементом складу злочину, дозволяє розкрити соціальну сутність злочину та встановити його суспільно небезпечні наслідки. Крім того, вчений, підтримав позицію науковців, що об'єкт злочину надає можливість виробити підстави й критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони і засобів їх захисту, а також оптимальні правила побудови законодавства про кримінальну відповідальність та кваліфікації злочинів» [1, с. 5]. Отже, точність визначення змісту об'єкта кримінально-правової охорони (кримінального правопорушення) є необхідною умовою для вибору кримінально-правових засобів його охорони.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК або ККУ України) обороноздатність України як об'єкт багатьох кримінальних правопорушень охороняється за допомогою багатьох статей із різних розділів його Особливої частини (статті 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114-1, 335–337, 400–435-1 КК тощо). Він знаходиться під охороною відповідних норм, що захищають основи національної безпеки України, безпеку в інформаційній, військовій, воєнній або міжнародній сферах.

Вивчення та узагальнення позицій дослідників у різних галузях права і дисциплінах стосовно визначення поняття «обороноздатність України» дозволяє виділити 3 основних підходи до його розуміння: 1) ототожнення цього поняття з воєнною безпекою (воєнною могутністю); 2) сприйняття поняття «обороноздатність держави не тотожним поняттю «воєнна безпека» – із більш широким змістом першого поняття щодо другого та 3) навпаки, визначаючи, що воєнна безпека більш широке поняття, аніж обороноздатність країни. Тобто переважно науковці здійснюють порівняння обороноздатності з воєнною безпекою.

В юридичній літературі прихильник більш широкого розуміння воєнної безпеки порівняно з обороноздатністю країни пропонує провадити дослідження обороноздатності держави з використанням системного підходу та розкривати сутність та зміст цього поняття лише в контексті розгляду інших понять, якими, на його думку, є «сукупний потенціал держави», «воєнний потенціал держави» та «оборонний потенціал держави», «зовнішньополітичний потенціал держави» та «зовнішньополітичний потенціал обороноздатності держави». Ним сприймається слово «потенціал» у широкому значенні – як засоби, запаси, джерела, які є у наявності і які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення мети, здійснення плану, вирішення завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави у певній галузі. Виходячи з цього, під сукупним потенціалом держави, як конкретизує автор аналізованої праці, прийнято розуміти теоретично можливу множину ресурсів і можливостей, які держава спроможна мобілізувати і використати за певних умов. А воєнний потенціал держави визнається як сукупність можливостей держави для забезпечення її воєнної безпеки, складова сукупного потенціалу держави. У свою чергу оборонний потенціал держави – як сукупність можливостей держави для забезпечення її оборонної безпеки, складова її воєнного потенціалу [2, с. 136, 137].

Підкреслюючи наукове значення наведеної та інших праць з досліджуваної тематики, теж, як зазначено, пропонує розглянути це поняття з онтологічним підходом, встановлюючи сутність відповідного явища і процесу в загальній системі пов'язаних з ними предметів, явищ, процесів. Крім того, здається доцільним звернення уваги на зв'язок обороноздатності держави з можливостями країни до превентивних та стримуючих заходів.

Обороноздатність України є складовою основ національної безпеки України і об'єктом державної зради (ст. 111 КК), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК) і при певній формі об'єктивної сторони – диверсії (ст. 113 КК) тощо. М. І. Хавронюк стосовно ст. 111 КК зазначає, що обороноздатність «означає підготовленість держави до захисту від зовнішньої збройної агресії або збройного конфлікту». Складовими такої підготовленості науковець вважає сукупність економічного, політичного, соціального, наукового, морально-психологічного і суто військового потенціалів». А далі, дослідник доповнює: «Стан обороноздатності України відображають її мобілізаційні можливості, кількість і якість Збройних Сил, їх здатність швидко переходити на воєнний стан, організовано вступати у воєнні дії та успішно виконувати завдання по обороні від агресії» [3, с. 267]. Виникає

питання про співвідношення понять «обороноздатність», «захист» і «оборона».

Термін «обороноздатність України» є законодавчо визначеним з часів оголошення незалежності нашої країни і його дефініцію наведено в Законі України «Про оборону України» від 06 грудня 1991 року. У цьому законі в чинній редакції зазначено, що обороноздатність держави – це «здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації». А «оборона України» визнається системою політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [4]. Чи є достатнім обмеження обороноздатності держави такими джерелами безпеки як збройна агресія і збройні конфлікти? Відповідь на це питання буде надана пізніше.

Стосовно держави використання слова «здатність» є коректним, наприклад, визнаним у правових науках є поняттям «правоздатність держави». Тому поняття «здатність держави» можна визнати родовим щодо обороноздатності держави.

Слово «здатний» в етимологічному значенні – «1. Який уміє робити щось, поводити себе певним чином. 2. Обдарований, який має певні здібності» [5, с.139]. Тобто можна зробити припущення, що обороноздатність слід розуміти як уміння оборонятися. І, урахувуючи, що слово «уміти» означає: «... Володіти умінням робити що-небудь... Бути в змозі, могли зробити що-небудь...» [6, с. 632], а «оборонятися» – «1. Захищати, боронити кого-небудь від нападу, замаху, удару і т. ін. // Не давати кривдити кого-небудь, заступатися за когось... // Оберігати, рятувати від чого-небудь шкідливого, небажаного... 2. Захищати зі зброєю в руках від ворожого нападу, навали. // Не давати на поталу, відстоювати чий-небудь права, інтереси, гідність і т. ін....» [7, с.36].

Отже, із етимологічного розуміння слів випливає тісний взаємозв'язок між словами «захист» і «оборона». А поняття «обороноздатність держави» сприймається як спроможність держави захищати ті цінності, що визнані на державному рівні (права, свободи людини та інтереси суспільства і держави), як від ворожого нападу, так і від інших суттєвих шкідливих небезпек.

Наведеному визначенню обороноздатності держави притаманні певні ключові складові аналізованого поняття: 1) ціннісне наповнення призначення обороноздатності держави – захищати ті цінності, що визнані важливими на державному (суспільному) рівні. Такими цінностями виступають права, свободи людини та інтереси суспільства і держави; 2) спроможність держави до оборонної здатності не обмежується здатністю держави до захисту виключно від воєнних небезпек. Йдеться і про інші суттєві шкідливі небезпек, що визначаються державою, наприклад, збройні конфлікти; 3) обороноздатність держави виходить за межі спроможності до захисту-відсічі від збройної агресії і ще стосується захисту шляхом стримування таких шкідливих небезпек, а також охоплює іншу превентивну (попереджальну) спроможність (зокрема, культурного, виховального, політичного, правового, навчального, мобілізаційного характеру). Суттєвість шкідливості небезпеки визначається їїми наслідками для держави, суспільства і людини, які є суттєвими за обсягом заподіяної шкоди, кількості потерпілих тощо.

У Стратегії воєнної безпеки України стримування визнано однією із засад (разом зі стійкістю та взаємодією) завчасно підготовленої та всебічно забезпеченої всеохоплюючої оборони України. Така оборона, як наведено в документі, «забезпечує воєнну безпеку, суверенітет

і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки».

Стимування в контексті всеохоплюючої оборони України передбачає готовність сил оборони України, національної економіки, населення та всієї держави до надання відсічі збройній агресії проти України, нарощування спроможностей системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України [8].

Підтримуємо такий підхід до окреслення значення і місця стримування будь-яких загроз в системі оборони України, що запроваджено в Стратегії воєнної безпеки України та інших державних нормативно-правових актах. При цьому, на мій погляд, поняття «обороздатність України є більш широкого змісту, аніж «воєнна безпека». Сучасність характеризується тим, що виникають види загроз не воєнного характеру (насамперед космічні), до яких держава має бути готовою за напрямком обороздатності. А це потребує комплексу державних рішень, зокрема щодо розробки належного до сучасних потреб космічного права з ефективним правовим регулюванням у космічному просторі. Необхідним є удосконалення чинного законодавства України про кримінальну відповідальність щодо захисту обороздатності України як об'єкта кримінально-правової охорони в частині, у першу чергу, стосовно стримування збройної агресії та попередження і присічення інших суттєвих шкідливих загроз.

Негативний досвід стосовно відмови від ресурсів для стримування суттєвих за шкідливістю небезпек у нашій країні вже є з відсутністю відповідальності за такі дії і бездіяльність. Як відомо, за обсягом ядерного потенціалу на початку 90-х років минулого століття була третьою ядерною державою світу. Чому так сталося, що розброєння України як ядерної держави обернулось для українців великими втратами? Серед останніх: 1) знищуючи за своїм характером і суспільною небезпечністю, а також суттєво затратні за фінансовими витратами, бойові дії, що активізувалися з 2014 року і набули максимального рівня з 24 лютого 2024 року, 2) катастрофічне зростання зовнішніх боргів України 3) руйнування мирного життя

громадян країни з понад 10 мільйонним потоком тимчасово переміщених осіб за кордон і внутрішньо в країні, переходом навчання школярів і студентів у підвали і диспансирно, психологічними травмами і втотою всієї української спільноти.

Незважаючи на допомогу багатьох країн-партнерів, Збройні Сили України досі не мають зброї, яка б була наближена за своїми характеристиками, до втраченого українською армією ядерного арсеналу. Підтвердженням цьому з наслідками, що посилюються за ступенем своєї небезпечності, є оновлений рейтинг армій світу *Global Firepower*, за яким у 2024 році Збройні Сили України (0.2598) опустилися на три позиції вниз, порівняно з минулим роком та посідають місце між Ізраїлем (17 місце, 0.2596) та Німеччиною (19 місце, 0.2847). Водночас останні 143–145-ті місця в рейтингу посіли Суринам (3.9038), Молдова (4.2311) та Бутан (6.3704). Разом з тим п'ятірку найпотужніших армій світу 2024 складають: 1) Сполучені Штати Америки – 0.0699; 2) Російська Федерація – 0.0702; 3) Китай або Китайська Народна Республіка – 0.0706; 4) Індія – її армія набрала 0.1023; 5) Південна Корея – увірвалася в цьому році до п'ятірки найсильніших армій світу, набравши 0.14160 [9]. Отже, країна-агресор є другою найпотужнішою армією світу і захист від її дій все більше затягує Україну до боргів перед зовнішніми кредиторами, що є небезпечним для державності.

Чинний КК України містить ефективні заходи охорони обороздатності України, проте залишається невирішеною питання про необхідну криміналізацію вчинення діяння (дії або бездіяльності), що знижує обороздатність держави насамперед стосовно стримуючих ресурсів (потенціалу). Це стосується і відмови України від ядерної зброї.

Наведене дозволяє сформулювати такі **висновки**:

1. Обороздатність України як об'єкт кримінально-правової охорони – це спроможність держави захищати її цінності, що визнані важливими на державному рівні (права, свободи людини та інтереси суспільства і держави), як від ворожого нападу, так і від інших суттєвих шкідливих небезпек.

2. Поняття «обороздатність України» за змістом віддзеркалює рівень спроможності держави виконувати її охоронну функцію як сукупності функцій захисної, зокрема стримуючої, освітньої, наукової, мобілізаційної, політичної, економічної тощо.

3. Є необхідним посилення охорони обороздатності держави засобами кримінального права в частині стримування воєнних загроз та інших суттєво шкідливих небезпек із введенням кримінальної відповідальності за зниження рівня обороздатності України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.
2. Пасічко В. Обороздатність держави: теоретичні основи системного дослідження. Політичний менеджмент. 2008. № 2. С. 135-145.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл та допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.
4. Про оборону України: Закон України /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 25.10.2024).
5. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. /укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. Т. 2. Київ: Аконті, 1998. 944 с.
6. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. /укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. Т. 4. Київ: Аконті, 1998. 912 с.
7. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. /укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. Т. 3. Київ: Аконті, 1998. 928 с.
8. Стратегія воєнної безпеки України, затв. Указом Президента України від 25 берез. 2021 р. № 121/2021 /Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15> (дата звернення: 01.10.2024).
9. Ермоленко Т. Оновлений рейтинг армій світу Global Firepower: що змінилося у 2024 році. *Главром*. 28 черв. 2024 р. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/onovlenij-rejtin-h-armij-svitu-global-firepower-shcho-zminilosja-u-2024-rotsi-1007254.html> (дата звернення: 15.10.2024).